

1 ”Kold nat for 100 paa Aarhus H”

Sådan lød overskriften på forsiden af Aarhus Stiftstidende den 28. september 1943.

En kold aften sidst i september 1943 oplevede 100 mennesker på egen krop, at spærretiden skulle tages alvorligt. De ankom med tog til Aarhus Hovedbanegård efter spærretiden kl. 20, og mange håbede derfor, at de kunne få en passérseddel og dermed tilladelse til at gå hjem eller blive kørt af politiet. Sådan gik det dog ikke.

Spærretiden skulle overholdes, og alle 100 måtte overnatte på den iskolde banegård. Ventesalen kunne ikke rumme dem alle, og politiet sørgede derfor for, at hovedbanegårdens restaurant blev åbnet, så folk kunne sidde derinde og sove.

Klokken seks næste morgen sluttede spærretiden og trætte og forfrosne kunne folk få lov til at tage videre til deres bestemmelsessted.

2 Orla Lehmanns Gade

Under besættelsen ville man ofte kunne se tungt tysk militært materiel komme rullende ind på Aarhus Hovedbanegård. Men ikke alt det militære isenkram skulle blive i Aarhus. Byen var en mellemstation for tyskerne, når de skulle have deres militærudstyr videre til Norge.

Grundlæggende var tyskernes besættelse af Danmark baseret på det faktum, at Danmark var en solid trædesten på vej til Norge. Tyskerne var interesseret i at beskytte sig mod invasion fra vest. Ved at besætte Danmark og Norge havde tyskerne sammen med det besatte Belgien, Holland og Frankrig en solid mur mod vest – mod England og mod USA.

3 Demokraten

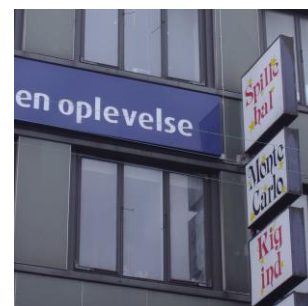
Meget tidligt om morgenen den 9. april 1940 overskred tyske tropper den dansk-tyske grænse. Efter nogle få timers kamp ved grænsen besluttede den danske regering og kong Christian den 10., at Danmark skulle indstille modstanden.

Snart blev budskabet spredt over hele landet, at konge og regering opfordrede befolkningen til at forholde sig i ro.

I Aarhus kunne man senere på dagen den 9. april læse følgende politibekendtgørelse fra politimester Einar Holck:

Til Aarhus By's Borgere

Efter at tyske Tropper i Nat har overskredet den danske Grænse, og det maa forventes, at Aarhus vil blive besat af militære Styrker af den tyske Hær, opfordrer jeg herved indtrængende Befolkningen til at udvise Ro og Orden, undgaa Sammenstimlen og i et og alt adlyde de Bestemmelser, som

maatte blive truffet af Myndighederne.

Aarhus Politikammer

d. 9. April 1940.

Holck

Både aarhusianere og den danske befolkning i al almindelighed efterkom myndighedernes ønske og forholdt sig i ro.

4 Rådhuspladsen

Aarhus Rådhus blev indviet 2. juli 1941, hvilket var godt et år efter Tyskland havde besat Danmark.

Indvielsen var genstand for megen opmærksomhed, og mange aarhusianere deltog i folkefesten rundt om byens nye hus. Den store begejstring og glæde blev afløst af bestyrtelse, da rådhuset den 21. februar og igen den 14. marts 1945 blev udsat for Schalburgtage.

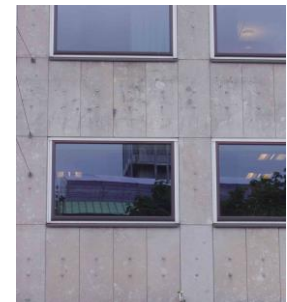

Schalburgtage er betegnelsen for de gengældelsesaktioner tyskerne og tysksindede danskere udførte som hævn for den danske modstandsbevægelses sabotage.

5 Bombe ved banken. Rådhuspladsen

Sidst i februar 1944 blev den store bankbygning på Rådhuspladsen kraftig beskadiget på grund af en bombe.

Det var ikke kun bankbygningen, der blev ødelagt. Mange ruder i Rådhuset blev også knust. Faktisk blev ruder også knust i Park Allé, Sønder Allé, Søndergade, Frederiksgade, Ryesgade og på Banegårdspladsen. Mellem 2000 og 3000 ruder var blevet knust, ligesom inventar og udstillede varer mange steder var ødelagt. Skaderne beløb sig til flere hundrede tusinde kroner.

Politiet vurderede, at det var den hidtil største og kraftigste bombe brugt til sabotage i Aarhus.

6 Aarhus Kriminalret i Vester Allé

Den 29. november 1945 blev Grethe Bartram dømt til døden i denne bygning.

Grethe Bartram var en uhyggelig energisk stikker, der fungerede i Aarhus-området under den tyske besættelse. I retssagen mod hende efter befrielsen blev hun fundet skyldig i at have angivet 53 personer til det tyske hemmelige statspoliti, Gestapo. 26 blev deporteret til tyske koncentrationslejre, og flere af dem vendte aldrig hjem.

Grethe Bartram havde i det meste af sit liv haft sin gang i det kommunistiske miljø, og fra 1944 var

hun også en del af modstandsbevægelsen. Både kommunister og modstandsfolk var nazisterne på evig jagt efter, og Bartram havde en viden, der var penge værd. Hun blev snart en særdeles værdifuld hjælper for Gestapo, som betalte hende 500 kroner om måneden for at bringe oplysninger. En faglært arbejder tjente til sammenligning 200 kroner om måneden.

Dødsdommen over Bartram blev senere stadfæstet både ved landsretten og højesteret, men omstødt til en livstidsdom i december 1947. Hun sad 11 år i fængsel, hvorefter hun blev løsladt med besked om at forlade landet i fem år. Hun bosatte sig efterfølgende i Sverige.

Da Grethe Bartram i 1945 blev dømt til døden var hun 21 år gammel.

7 Vester Allé Kaserne

På dette sted lå der indtil 1973 det, der var kendt som Vester Allé Kaserne. I dag står Officersbygningen og Ridehuset tilbage af det gamle militæranlæg.

Under besættelsen var kasernen besat af tyskerne. Det var et central militæranlæg midt i Aarhus, og var derfor af stor vigtighed for besættelsesmagten.

I dag er området prydet af en lille park med blomster, bænke og springvand, men midt i idyllen findes en mindeplade. Mindepladen er for den aarhusianske modstandsmand Alf Tolbo Jensen, der i en alder af 25 år blev henrettet på dette sted.

Han havde tidligere været leder af en terrænsportsafdeling, der reelt var en modstandsbevægelse. Ude på terrænløb fældede løberne tyske telefonmaster og skar ledninger over. Alf Tolbo Jensen arbejdede også som kurér for modstandsbevægelsen, men i oktober 1943 blev han arresteret på Vesterbro Torv i Aarhus.

Den 24. november 1943 blev han sammen med tre kammerater i arresten i Vester Allé dømt til døden. Dommen blev eksekveret 29. december samme år.

8 Viadukten i Spanien

I løbet af sommeren 1943 blev modstandskampen og sabotagen mod besættelsesmagten optrappet. Det var også tilfældet i Aarhus, hvor modstandsfolk den 13. juli 1943 sprængte viadukten i Spanien. Det var et forsøg på at ødelægge infrastrukturen og dermed besværliggøre tyskernes muligheder for at flytte sig rundt.

9 Aarhus Teater

Under Besættelsen var teatret og biografen kærkomne muligheder for at slippe dagligdagens trængsler og lade sig flyde med ind i en fantasiverden. Det var der rigtig mange mennesker, der benyttede sig af.

Selv inde i biografmørket eller på pladserne i teatret måtte publikum dog ikke helt glemme krigen. Fra august 1943 blev der indført spærretid, hvilket betød, at man ikke måtte opholde sig udenfor om natten. Typisk fra sidst på aftenen til kl. 05 næste morgen.

Dette stillede særlige krav til for eksempel teatret om at afslutte forestillingen, så folk kunne nå hjem inden spærretiden, men hvis luftalarmen gik, og alle skulle i beskyttelsesrum, kunne forestillingen blive forsinket.

Når man som gæst ankom til Aarhus Teater kunne man i teaterprogrammet derfor læse følgende meddelelse:

Aarhus Theater og Luftalarmerne

I Tilfælde, hvor det lykkes at gennemføre Forestillingen indenfor den tilladte Spilletid, vil der ikke blive givet nogen Godtgørelse, hvis Tilskuerne enten lader være med at give Møde eller forlader Teatret, før Forestillingen er forbi. Herfra undtages dog de, der paa Grund af Luftværnstjeneste skal forlade Teatret. Det maa huskes, at Forestillingen i Tilfælde af Luftalarm kan udstrækkes til Kl. 23.

Hvis det ikke lykkes at spille Forestillingen færdig, kan Publikum bytte de købte Billetter næste Dag eller til en anden af Direktionen fastsat Dag. Herom gives Meddelelse til Publikum ved Luftalarmens Afblæsning. Billetterne maa derfor opbevares.

Hvis Luftalarmen indtræder paa et tidspunkt, forinden Forestillingen planmæssigt skulde være paabegyndt, vil Tæppets opgang - dog under hensyn til, at Forestillingen skal være forbi Kl. 23 - blive udskudt med indtil 1/2 Time efter Afblæsning.

10 Bispetorv

Frihedsbudskabet lød udover hele Danmark den 4. maj 1945 om aftenen. Folk strømmede ud på gaderne, der blev sat levende lys i alle vinduer, og grin og glædestårer blandedes med jublen.

Imidlertid var kampene ikke overstået. Dagen efter, selve befrielsesdagen den 5. maj, blev den blodigste dag i Aarhus under hele besættelsen. 14 mennesker mistede livet i skudvekslinger, og alene på Bispetorv omkom 4 modstandsfolk og 1 civil. Kampene var imellem modstandsbevægelsen og tyske soldater, der nægtede at acceptere den tyske kapitulation.

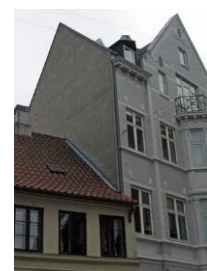
11 Emmerys konditori i Klostergade og Guldsmedgade

I takt med at modstandskampen og sabotagen mod den tyske besættelsesmagt optrappedes blev gengældelsesaktionerne også hårdere og hyppigere. Man forsøgte at ramme centrale og populære steder for at svække opbakningen til modstandskampen, og formentlig derfor blev Emmerys konditori sprængt i luften den 3. februar 1944.

12 Bomber i Guldsmedgade. Guldsmedgade nr. 7

Natten til den 22. februar 1945 oplevede Aarhus voldsomme eksplosioner i et stort område af den indre by. Guldsmedgade, Nørregade, Ryesgade, Frederiksgade og Aarhus Teater blev ramt.

Aktionen var Schalburgtage og havde karakter af at være en decideret terroraktion, der skulle sprede død, ødelæggelse og frygt i den danske befolkning.

Bombningerne af gaderne og teatret var dagen efter detaljeret beskrevet i Aarhus Stiftstidende, hvor man på forsiden kunne læse gribende artikler.

Man kunne læse om, hvordan en ejendom i Nørregade var blevet omspændt af flammer på grund af en bombe, og redningsmandskabet skulle hjælpe alt fra spædbørn til ældre mennesker ud. Et ældre ægtepar var blevet fanget af flammerne i deres soveværelse, og kun med nød og næppe nåede brandvæsnet ind til dem. Da var den ældre dame dog allerede død og næsten forkullet, mens manden var hårdt såret af alvorlige brandsår.

I ejendommen Guldsmedgade 7 opholdt et par kvinder sig på fjerde etage. De var fanget af flammerne, og de var ved at blive røgforgiftet. I et desperat forsøg på at redde livet, sprang de ud af vinduet. Den ene blev dræbt på stedet, mens den anden blev dødelig såret.

Bombningerne og de brande de forårsagede var så voldsomme, at Aarhus Brandvæsen hentede hjælp fra Hobro, Herning, Randers, Odder og Skanderborg.

7 mennesker mistede livet i forbindelse med bombeeksplosionerne den 22. februar 1945

13 Udgangsforbud i Aarhus. Mejlgade

Fra august 1943 indførte tyskerne undtagelsestilstand i Danmark. Det blev gjort i forsøget på at komme den stigende modstand og sabotage til livs.

Undtagelsestilstanden bestod blandt andet i udgangsforbud fra aften til tidlig morgen – man måtte simpelthen ikke gå på gaderne i det fastsatte tidsrum. Tidsrummet, hvor man ikke måtte gå ud, blev kaldt spærretid.

Aarhus var også underlagt udgangsforbuddet, men ikke alle overholdt altid forbuddet. Især unge mennesker kunne have svært ved at holde sig inden døre, men det var ikke risikofrit, hvis man blev taget på gaden for sent.

I september 1943 kunne Aarhus Stiftstidende i en artikel fortælle, at en kvinde var blevet anholdt, fordi hun var ude for sent. Udgangsforbuddet gjaldt fra kl. 21 om aftenen, men i Mejlgade blev kvinden standset kl. 21.30 af en politipatrulje. Hun havde ingen passérseddel – en særlig tilladelse til at gå ud efter udgangsforbuddet – så hun blev taget med på politistationen, hvor hun tilbragte natten. Den videre strafudmåling kendes ikke, men hun risikerede enten en stor bøde eller egentlig fængsling.

Politimesteren fortalte i samme artikel, at hvis man skulle få brug for en læge i løbet af natten, skulle man ringe efter lægen. Havde man ikke selv telefon, skulle man opsøge en telefon i ens ejendom. Var dette heller ikke en mulighed, var der ikke andet for, end ”at begive sig ud i Nattens Mulm og Mørke”, som avisen skrev. Mødte man en politipatrulje var de instrueret i at hjælpe, hvis man var ude for at søge lægehjælp.

14 Mejlgade bag politistationen

Efter Gestapos overtagelse af politistationen blev det umuligt at komme igennem Mejlgade. Mejlgade blev afspærret med mineret pigtråd, på hjørnerne blev der etableret murstensbunkere med maskingeværer, og området blev patruljeret døgnet rundt.

Den grundlæggende opgave for Gestapo var at opspore og udrydde modstandere af Nazityskland – både i Tyskland og i Europa. Opgaven skulle også udføres i Aarhus.

Det skete ved, at Gestapo etablerede et net af stikkere, der kunne hjælpe Gestapo på sporet af modstandsfolk. Når det lykkedes Gestapo at tilfangetage en modstandsmand blev han ofte taget med til politistationen i Mejlgade og udsat for et såkaldt skærpet forhør. Det dækkede over, at Gestapos metoder fra efteråret 1944 var blevet hårdere, så der nu ikke blot var tale om politimæssige afhøringer, men i stedet blev vold og tortur en del af hverdagen. I politistationens celler fandt forhørene sted, og i timevis kunne den anholdte blive udsat for slag fra for eksempel knojern. Det skete, at offeret fik gasmaske på, så hans skrig ikke kunne høres på gaden...

15 Mathilde Fibigers Have

I Rådhusets bagbygning har Besættelsesmuseet i dag til huse. Dermed har de indrettet sig i de selv samme lokaler som Gestapo benyttede til afhøringer og tortur af fanger. Her indlogerede det tyske hemmelige statspoliti, Gestapo, sig nemlig fra 1. november 1944.

I oktober samme år var Gestapo flyttet ind i kollegiebygningerne på

Universitetet. Herfra havde Gestapo held med at fange centrale modstandsfolk, og de formåede på denne måde at presse modstandsbevægelsens Jyllandsledelse. Det blev så kritisk for modstandsbevægelsen, at man sendte følgende telegram til englænderne: ”Undergrunden i Jylland er ved at blive revet op af Gestapo... Jeg beder indtrængende om, at kollegierne 4 og 5 må blive ødelagt ved luftangreb.

Bønnen blev hørt i England, der bombede kollegierne den 31. oktober 1944. Herefter flyttede Gestapo til politistationen, hvor de havde hovedsæde frem til befrielsen i maj 1945.

16 Foran hoveddøren til det gamle rådhus

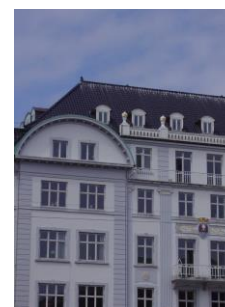
Det gamle rådhus i Aarhus var i brug fra 1858 frem til 1941. I 1879 blev bygningen også politistation. I 1941 blev det nye – og nuværende rådhus – indviet, og politiet overtog hele bygningen. Her havde de hovedsæde frem til 1983, hvor den nuværende politigård i Ridderstræde blev taget i brug. Året efter, i 1984, flyttede Kvindemuseet og Besættelsesmuseet ind. Hele bygningen blev fredet i 1996.

Bygningen var ganske central i krigens sidste tid, fordi Gestapo havde indlogeret sig her.

17 Hotel Royal

Hotel Royal har siden åbningen i 1838 været byens finere hotel, der tog imod borgerskabet, royale samt kulturpersonligheder. Under den tyske besættelse beslaglagdes hotellet, og de tyske officerer boede her.

18 Havnen

”Mange dræbt, Hundrede Saaret ved Katastrofen – Største Ødelæggelser i Aarhus nogensinde”

Sådan lød overskriften på Aarhus Stiftstidende den 5. juli 1944. De fleste Aarhusianere havde dagen kort før kl. 14 formentligt ikke kunne undgå selv at høre den enorme eksplosion.

Hvad var der sket? Den 4. juli indtraf den største ødelæggelse i Aarhus nogensinde. Et tysk lastskib, der var fuld af ammunition, sprang i luften, mens det lå i Aarhus havn. Mere end 40 mennesker mistede livet og mange hundrede blev såret. Helt oppe i Ryesgade mistede en mand livet på grund af eksplosionen. Ruder i hele Aarhus knustes, og det vurderes at halvdelen af alle byens

forretningsvinduer var ødelagt. Cyklister helt ude ved Varna blev slynget af deres cykler, og det blev meddelt, at kalkpudset faldt af husene i Risskov, fordi de rystede så voldsomt.

Et øjenvidende fra redningsaktionen på havnen fortæller: ”Under eftersøgning af overlevende, i bygningsresterne på stedet, stødte vi på adskillige lig – eller rester af sådanne. De var utroligt ødelagte – oftest var det enkeltdele, arme, ben eller dele af personen. Murbrokker, træ-rester, gammelt puds og betonbrokker var blandet i ét med menneskerester, foderstoffer og hvad ved jeg – alt så næsten éns ud.”